

**LONDON-PARIS ENCOUNTERS IN TURKISH
LITERATURE**

Türk Edebiyatında Londra-Paris Karşılaştırmaları¹

Sema ÇETİN BAYCANLAR²

Abstract

Eastern and Western cultures for centuries to get to know each other, trying to figure appears as two different worlds. Ottoman intellectuals process that began before the proclamation of the Tanzimat and artists, seeing himself over the West, lived by endeavoring to understand. West's "other" as the prevalence of asthma East, the West, this time the "other" is perceived. This effort to explain and understand the Paris and London, the West's most familiar and geographic interests us as cultural venues. In particular, the text of the Tanzimat period France-Paris, the UK-based London more known and described this situation as a striking geography, during the Republic have also continued for some time. Both capitals from central London, although numbers for Europe's many; who lived on the island and the culture of a city which differ from the continent's cultural and social structure. Author with the effect of these differences / poets they saw before describing in London, a familiar places in; Paris and comparisons have done; Both the city's geography, architecture, daily life, culture and people of the city has become the subject of this comparison. Are attempts to the common Western image to reveal differences in this comparison has also been reflected in the text. In particular, these comparisons are often made in writing expressed trip starting from personal convictions literary though, they draw attention to the historical and sociological value. In this article, the Tanzimat period to the present, based on the selected text, most of the first impression of authors who see the European continent, works in Paris and London comparisons and prominent Western image of these comparative expression will be evaluated. Starting with the Tanzimat period to the present text, although many have described as an independent Paris and London; Based on our articles identified from the selected works and assessments will be made.

Key words: *West and East, Turkish Literature, travel literature.*

Özet

Doğu ve Batı kültürü yüzyıllardır birbirini tanımaya, anlamaya çalışan iki farklı dünya olarak karşımıza çıkar. Tanzimat'ın ilanından önce başlayan süreçte Osmanlı aydını ve sanatçıları, Batı'yı bizzat yerinde görerek, yaşayarak anlama çabasındadır. Batı'nın "öteki"leştirdiği Doğu, bu sefer Batı'yı "öteki" olarak algılamıştır. Bu anlatma ve anlama çabasında Paris ve Londra, Batı'nın en bilindik coğrafi ve kültürel mekânları olarak karşımıza çıkar. Özellikle Tanzimat dönemi metinlerinde Fransa-Paris, İngiltere-Londra'ya göre daha fazla bilinen ve anlatılan bir coğrafya olarak dikkati çeken bu durum, Cumhuriyet döneminde de bir süre devam etmiştir. Her iki başkent de Avrupa'nın pek çok açıdan merkezi sayılmakla birlikte Londra; ada kültürünü yaşatan ve ait olduğu kıtanın kültürel ve sosyal yapısından farklılıklar gösteren bir kenttir. Bu farklılığın da etkisiyle yazarlar/şairler Londra'yı anlatırken daha önce gördükleri, yakından tanıdıkları bir mekânla; Paris'le karşılaştırmalar yapmışlar; her iki kentin coğrafyası, mimarisi, gündelik yaşantısı, kent kültürü ve insanları bu karşılaştırmaların öznesi haline gelmiştir. Bu karşılaştırmalarda farklılıklar ortaya konmaya çalışılsa da ortak bir Batı imajı da metinlere yansımıştır. Özellikle gezi yazılarında yapılan bu karşılaştırmalar çoğu zaman kişisel kanaatlerden yola çıkılarak ifade edilmiş olsa da edebi, tarihi ve

¹ Bu çalışma Varşova Üniversitesi tarafından düzenlenen "The Second International Congress of Turkology 600 Years of Polish-Turkish Relations - Research on Turkology Yesterday, Today and Tomorrow" başlıklı sempozyumda bildiri olarak sunulmuş; ardından geliştirilerek makaleye dönüştürülmüştür.

² Yrd. Doç. Dr. Çukurova Üniversitesi, e-posta: scetin@cu.edu.tr

sosyolojik değerleriyle dikkati çekmektedirler. Bu makalede, Tanzimat döneminden günümüze, seçilmiş metinlerde, çoğu ilk defa Avrupa kıtasını görmüş olan yazarların izlenimleriyle, eserlerdeki Paris ve Londra karşılaştırmaları ve bu karşılaştırmalı anlatımlarda öne çıkan Batı imajı değerlendirilmeye çalışılacaktır. Pek çok eserde Paris ve Londra müstakil olarak anlatılmış olmakla birlikte; makalemizde seçilmiş eserler vasıtasıyla tespitler ve değerlendirmeler yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Doğu-Batı, Türk Edebiyatı, gezi edebiyatı.*

Giriş

Farklı aidiyetleri olan toplulukların birbirleriyle olan ilişkileri geçen zaman boyunca tarihe, siyasete ve edebiyata konu olmuştur. Savaşlar, ticaret, göç, doğal afetler, politik ve kültürel sebepler bu ilişkilerin belirleyici unsurları olarak görülebilir. Yazarlar/sanatçılar ve devlet adamları; kaleme aldıkları metinlerde bireyin, toplumun hayatına yansıyan bu ilişkileri dile getirmiştir.

Avrupa ülkeleri 15. yüzyıldan itibaren İstanbul'da daimî elçilikler bulundurmakla birlikte Osmanlı devlet geleneği icabıyla 18. yüzyıla kadar geçici elçiler dışında böyle bir girişimde bulunulmamıştır. III. Selim döneminde, elçiliklerin açılmasıyla birlikte görevli elçilerin farklı tecrübelerini kaleme aldıkları sefaretnameler yazılmaya başlanmıştır (Gürsoy, 2006: 139-140). Fransa, İngiltere ve Almanya'da açılan elçiliklerle birlikte anılan yüzyıl içinde seyahatname ve sefaretnameler Batıyı anlatan metinlerin değerlendirilmesinde önemli malzemeler içerir.

Doğu ve Batı dünyasının birbirini tanınmasında, genel bir değerlendirmeyle gezi, anı-hatırat nevi önemli bir rol üstlenmiştir. Osmanlı seyyahlarının, Avrupa kentlerini ve halklarını anlatımları, ileride örneklendirilecek eserlerden de anlaşılacağı üzere somut izlenimlerden oluşur. Bu izlenimlerin, tek bir ülkeye ait olmadığını da belirtmek gerekir. Bu bağlamda Osmanlı yenileşme hareketlerinin, tek bir ülkeden esinlenmediği görüşü isabetli bir yaklaşımdır. Fransa'ya giden Osmanlı sefirleri daha çok saray kültürünün etkisiyle saray, park-bahçe, opera, bale ve tiyatro; İngiltere'de parlamento, laiklik, basın ve yayın hürriyeti, kanunların üstünlüğü; Prusya ve Avusturya'da askeri düzen, laiklik, eşitlik adalet gibi konuları gözlemlediler. Fransız İhtilaliyle yayılan eşitlik, özgürlük, kardeşlik fikirlerini bile Avusturya ve İngiltere gözlemleri üzerinden edindiler. Ayrıca Nuri Pakdil'in Batı Notları'nda dile getirdiği gibi kültürel ve politik düzlemde bu iki ülkenin etkileri birlikte değerlendirilir: Kültürde yabancılaşma, ilkin, Fransız etkisiyle başlamıştı. Politik düzeydeki yabancılaşma ise, daha çok İngiliz etkisiyle oluyordu (Pakdil, 2010: 16). Genel olarak değerlendirildiğinde ise politik, kültürel vd. olumlu ve olumsuz etkilenmelerde Tanzimat'tan döneminden itibaren Avusturya, Prusya, İngiltere ve Fransa'nın ortak bir etkisi vardır değerlendirmesi yaygın bir kanı olarak karşımıza çıkmaktadır (Şirin, 2006: 239).

Sefirler ve seyyahlarla birlikte Osmanlı aydını ve sanatçılarının da Avrupa'ya ilgisi artmış; onlar da Batı deneyimlerini eserlerine aktarmışlardır. İnci Enginün, bu aktarımın dönemin koşullarıyla olan ilgisine dikkati çeker:

'Avrupa'ya giden Türk aydınlarından, bazıları intiba ve fikirlerini yazmışlar ve böylece edebiyatımızda âdetâ bir seyahatnâme nevi teessüs etmiştir. Bu yazarlar Avrupa'ya kendi devirlerinin meseleleri arkasından bakmışlar, Avrupa'yı değerlendirirken de devirlerinin ihtiyaçları açısından hareket etmişlerdir' (Enginün, 1964 :124).

Yukarıda bahsedildiği üzere 19. yüzyıldan bu yana, Türk edebiyatında politikacılar, seyyahlar, aydınlar ve sanatçılar Avrupa'nın farklı merkezlerine ziyaretlerde bulunmuşlar ve izlenimlerini yazıya aktarmışlardır. Bu ilgi, Enginün de belirttiği gibi seyahatname

türünde eserlerin yazılmasına vesile olmuştur. Eserlerde özellikle 19. ve 20. yüzyılın ilk yarısında Fransa ile olan yakın ilişkiler dolayısıyla daha çok Fransa ve dolayısıyla Paris öne çıkar. Bir anlamda Osmanlı Devleti Batıyı Fransa ile tanımış; diğer Avrupa ülkeleriyle ilişkilerin gelişmesiyle birlikte Londra ve diğer Avrupa kentleri de eserlerde yerini almıştır. Paris'e yapılan ilk ziyaret 1867 yılında Osmanlı devletinin resmi olarak davet edildiği Uluslararası Paris Sergisidir. Aynı tarihte Londra ve Viyana'ya da resmi ziyaretler gerçekleştirilmiştir. Bu resmi ziyaretlerin dışında edebi metinlerde Fransa'yı ilk kez geniş biçimde tanıtan eserin, Süleyman Ağa Seyahatnamesi olduğu bilinmektedir (Asiltürk, 2009: 923). Ayrıca Fransa'ya elçi olarak gönderilen Yirmisekiz Çelebi Mehmet'in Paris Sefaretnamesi ise en bilindik eser olarak karşımıza çıkar.

Paris ve Londra'ya karşı gelişen bu ilginin kaynaklarını değerlendirdiğimizde Abdülaziz'in yurtdışı gezisi ele alınmalıdır. Abdülaziz'in Paris, Londra ve Viyana'yı kapsayan Avrupa seyahati ve bu seyahatin yankıları üzerine yapılan resmi ve gayr-ı resmi değerlendirmeler, Osmanlı'nın Batı'ya olan bakış açısını kısmen değerlendirmeye imkân(lar) sunmaktadır. Sanayi ürünleri ile hammaddelerinin sergilenmesi amacıyla İngiltere Devleti tarafından Londra'da (1268), miladi takvimle 1851 tarihinde Crystal Palace (Billur Saray) isimli binada açılan fuarı gezip görmek, öğrenmek ve bilgi sahibi olmak için Osmanlı devletiyle birlikte pek çok ülkeden Londra'ya izleyici ve resmi görevli gitmiştir (Turan, 2009 :35). Edebi metinlere de konu olan bu ziyaretlerin; siyasi ve kültürel ilişkilerle de yakından ilgisi vardır. Özellikle Tanzimat dönemi öncesinde başlayan ve Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile artan bu ilişkilerde kuşkusuz, siyasi faktörler baş rol oynar. Batılı devlet adamlarının İstanbul'u ziyaretleri kısmen alışıldık bir durum haline gelmişse de bir Osmanlı hükümdarının Avrupa'yı ziyaret etme fikri dönem içinde alışıldık bir durum değildir³.

Bu ilişkiler, Batılı devletler açısından değerlendirildiğinde ise Osmanlı Devleti'yle Avrupa ülkeleri arasında 15. yüzyılda kurulmaya başlayan ilişkiler; 16. yüzyılda resmi bir nitelik kazanmıştır. Farklı sebeplerle İngiltere'nin Osmanlı Devleti'yle ilişki kurması diğer Avrupa ülkelerine göre biraz gecikir. İki ülke arasındaki mesafenin uzaklığı, İngiltere'nin Kara Avrupa'sındaki siyasi olaylardan genellikle uzak kalma politikası, öte yandan, Kraliçe I. Elizabeth dönemine kadar İngiltere'nin Akdeniz ticaretine kesin olarak giremeyişi, sözkonusu gecikmenin başlıca nedenleri olarak değerlendirilir. 16. yüzyıl ortalarında İngiltere'de ticaret hayatı gelişmeye başlayınca İngilizler; dış pazarlara, öncelikle de Akdeniz'e açılma zorunluluğu duyarak Akdeniz limanlarına, Osmanlı kıyılarına uzanmışlardır (Aksoy, 2004: 23).

Bu gecikmeye rağmen Ortaçağ romansları ile vakayinamelerde Türklere söz edildiği görülür. Ama bu tür kaynaklarda "Türk" sözüyle kastedilenler, çoğu kez, "Doğulular", Müslümanlar hattâ Araplardır. Bununla birlikte, belki daha uzak bir geçmişten kaynaklanan eski İngiliz folklorunda da şövalye ruhlu, dövüşken bir Türk tipine rastlanır (Aksoy, 2004: 35). Erken modern dönemde Avrupalı gezginler Müslümanlara gönderme yapmak için çoğunlukla "Türk" sözcüğünü kullanmışlardır (Heffernan, 2011: 159). Türk edebiyatında Avrupa ve Batılılar içinse biraz önce bahsettiğimiz genel bir tanımlama yerine kentler bazında bir değerlendirme yapılmıştır. Bu izlenimlerde genel bir Batı imajı yerine; her (baş)kent yazarda uyandırdığı anlık hisler ve gözlemlerle değerlendirilmiş ve bu şekilde kaleme alınmıştır. Herhangi bir siyasi, felsefi, fikri düşüncenin etkisinden ziyade kentlere bir objektif, kamera gözünden bakılmıştır. Kentlerin mimari, nüfus,

³ Fransa, İngiltere, Avusturya ve Rusya devletlerine ziyaretler yapılmıştır. Bkz. Nihat Karaer, Sultan Abdülaziz'in Avrupa Seyahati, Phoenix Yay., Ankara, 2007; Cemal Kutay, Avrupa'da Sultan Aziz, Posta Kutusu Yay., 1977, İstanbul

coğrafi özellikleri, iklim, sosyal yaşantı gibi bir bakışta edinilebilecek izlenimler kaleme alınmıştır.

İbrahim Şirin, Osmanlı İmgeleminde Avrupa adlı eserinde seyyahların Avrupa şehirleri içinde Paris ve Londra'yı diğer Avrupa başkentlerine göre daha gelişkin bulduklarını; Paris'in, Londra'ya göre zevkin, eğlencenin merkezi olduğunu; Paris'te, cinsel serbestliğin Londra'ya göre daha rahat yaşandığını; Londra ahalisinin tabiatının gayet güzel olup, Fransızlar gibi kötü ahlaklı olmadığını dile getirdiklerini anlatmaktadır (Şirin, 2006: 331-338).

Londra'nın ilk metinlerde, Paris'le karşılaştırmalar yapılarak anlatıldığı görülür. Bu metinlerde Londra ve Paris, sadece bir mekân değil aynı zamanda bir benzetme ve karşılaştırma unsuru olarak ele alınmıştır. Bu iki Avrupa başkentini ayrıntılı olarak anlatan eserlerle birlikte; Paris'i ve Londra'yı henüz görmeden bu iki kenti eserlerinde anlatan yazarlarımızın olduğunu da belirtmek gerekir. Ahmet Mithat Efendi, Paris'i görmeden Paris'te Bir Türk adlı romanını yazmıştır. Londra'yı ziyaret etmemiş olan Emin Nihat'ın ise Müsameretname'sindeki bir hikayesi Londra'da geçmektedir.

Sefaretname ve seyahatnameler ve yukarıda andığımız iki eser dışında Ahmet Koçak'ın Türk Romanında Avrupa adlı eserinde belirttiği gibi Paris ve Londra'nın dışında Fransızlar ve İngilizler karşılaştırılır:

'XIX. yüzyıl Türk romanında Fransızlardan sonra en çok adı geçen millet ve ülke İngilizler ve İngiltere'dir. İngilizlerin karakteri ile ilgili değerlendirmeler ön plana çıkar. Fransızlarla İngilizler arasında yapılan karşılaştırmalar dikkat çekicidir. Özellikle İngiliz kızları üzerinden ideal kadın tipi örneklerine rastlanır' (Koçak, 2013: 56).

Avrupa seyahatnameleri içinde en bilinen eserlerden biri 1863 yılında Avrupa'ya giden Hayrullah Efendi'nin, kaleme aldığı Avrupa Seyahatnamesi'dir. Eserin önemli bir bölümünde Paris anlatılmış; yazarın Londra'yı anlatmak için başka bir kitap yazmayı planladığından da bahsedilmiştir. İki başkent in coğrafi olarak birbirine yakınlığına dikkat çeken yazar; bu yakınlığa rağmen Londra'nın 'ahlak, adâat ve malumatça' Paris'ten farklı olduğuna değinmektedir:

'Londra şehrinin ahvâlini ber-vech-i tafsîl-i beyan etmek hususu İngiltere'nin yolculuğu kitabına bırakılmıştır ki, orası ahlâk ve adât ve malûmatça başka bir âlemdir. Fransızlar İngilizlerin mizaclarında ne kadar fark ve mübâyenet var ise, memleketlerinde dahi o kadar fark vardır. Yani bu iki ülkenin belki iki pây-ı tahtlarının mabeyni on iki saatlik mesafe olmakla adam Paris'ten akşam üstü yatmaya gider gibi hanesine (gitmeyip de) demir yol ile Londra tarafına gitmiş olsa o kadar az zaman içinde gördüğü fark ve mübâyenete taaccüp edip kalır' (Hayrullah Efendi, 2002 :187) satırları erken dönem metinlerinin en dikkate değer karşılaştırmalarından biridir. Yine Hayrullah Efendi'nin Londra hayranlığını dile getiren 'Paris şehri zîb ve ziyet verilmiş bir gurûr-ı pür füsûn gibi tasavvur olunur ise, Londra şehri dahi bir feylesof-ı câmi'-ül-fünûn gibi kalır' (Hayrullah Efendi, 2002 :185) satırlarında da bu iki kentin karşılaştırması yapılırken Paris'in bütün dikkat çekiciliğine ve ününe rağmen Londra'nın onunla rekabet edebilecek bir şehir olduğu okuyucuya duyurulur.

Paris ve Londra'ya yapılan yolculuk izlenimleriyle başlayan metinlerde yolculukların ilginç ayrıntıları yer almaktadır. Bu ayrıntılarda karşılaştırmadan ziyade seyahatin konforu, süresi, yaşanmış ilginç deneyimler ve yol arkadaşları anlatılır. Günümüzde olduğu gibi o dönemde de seyahatlerde taşınan resmi evraklar, yazarlar için önem arzeder. Özellikle bu

evraklara atfedilen önemin Batı'da nasıl farklılaştığı anlatılmaya çalışılmıştır. Yazarlarımızı şaşırtan husus ise resmi makamların insanlara güven konusundaki tutumunun Doğu'dan farklı bir şekilde algılanışındır. Yazarların anlatımına göre; Batı'da evraktan çok kişiye ve sözüne güvenilir. Doğu ile karşılaştırıldığında Paris ve Londra'yı yabancıların ziyaretinde bu durum benzer özellikler gösterir. Daha çok hayret ve hayranlık duygusuyla anlatılan bu tutum; resmi işlemlerde Paris ve Londra açısından aynıleşir ve karşılaştırmanın tarafları Doğu ve Batı olur. Ahmet İhsan Avrupa'da Ne Gördüm, Tuna'da Bir Hafta adlı eserinde; özellikle pasaport kullanımı konusunda Londra ve Paris'teki yetkililerin tutumlarını; kişinin beyanına olan güveni, şaşkınlıkla dile getirir: 'Aa! Fransa'da olduğu gibi burada dahi pasaport sormadılar! Acaba bizim pasaport İstanbul'a avdet eyleyinceye kadar cebimden çıkmayacak mı?

İngilizler diyorlar ki yolcuların hüviyetinden şüphelenerek pasaportlarını muayeneye kalkmak onları izâa-ı zamana davettir; o kadar yolcu arasında birkaç ehl-i hile varmış diye cümlesini ispat-ı hüviyet ve muayene-i pasaport ile izaca salâhiyetimiz yoktur; ama ehl-i hile şu serbestiden istifade eylemiş! Ne yapalım, orası da polis idaresinin vazifesidir' (Ahmet İhsan, 2007: 157).

Bir yandan kent denemeleri olarak da değerlendirilebilecek eserlerde kentin dış yapı unsurları ilgi çekici başlıklardan biridir. İnsanların alışkanlıklarını da belirleyen mimari özellikler hem Paris-Londra karşılaştırmalarında yer alır hem de iki kent zaman zaman İstanbul'la karşılaştırılır. Batı mimarisinin dikkat çekici özelliklerini barındıran Londra ve Paris bu anlamda anlatılmaya değer bulunur. Özellikle Paris'ten Londra'ya geçişteki ilk değerlendirmeler yazarların kendi alışkanlıklarıyla şekillenmiş tespitlerdir:

'Manzara değişti! Fransa hâli yok! Evler, dükkanlar ikişer kat, evlerin cümlesi ayrı, yani bizim usulde. Kapılar kapalı. Öyle beheri birer mahalle gibi değil!' (Ahmet İhsan, 2007: 157).

Kentin mimari özelliklerini belirleyen unsurlardan biri de emlak edinme konusundaki ayrıntılardır:

'Kimsenin 99 seneden ziyade emlak sahibi olamaması hane inşa edenleri Fransa'da olduğu derece hasr-ı masraf etmekten vikaye eder[...]' (Ahmet İhsan, 2007: 172).

Paris ve Londra denince akla gelen en ünlü mekânlardan biri de müzelerdir. Londra'daki Tusod Müzesi en beğenilen müze olmakla beraber; Paris'teki Graven müzesi de hayranlıkla anlatılır ve Tusod müzesi ile karşılaştırılır.

'Paris'te iken size Greven Müzesi'ni zikretmiştim, o vakit demiştim ki Greven'in bâlâsı olan Tusod Müzesi'ni yazarken ikisini tevhit eylerim; işte Graven'in bâlâsı olan yer bugün gideceğimiz Tusod Müzesi idi (...) Paris'teki Müze Greven dahi böyle idi; fakat oradaki buraya nispeten muhtasar idi' (Ahmet İhsan, 2007: 203-204).

Her iki kentin kültürel mekânlarını karşılaştıran yazarlardan biri de Şerafeddin Mağmumi'dir. Mağmumi; bugün British Museum olarak bilinen Londra'nın en büyük kütüphanesine olan hayranlığını dile getirdiği yazısında böyle bir okuma salonunun Paris Milli Kütüphanesi'nde bile olmadığını belirtmiştir (Mağmumi, 2008: 115)

Londra'nın görülmeye değer mekânlarından biri de kentteki hayvanat bahçesidir. Ahmet İhsan'ın Londra Hayvanat bahçesini Paris'tekine nazaran kat be kat beğendiğini dile getirmiştir: 'Londra'da bugün seyredileğim Hayvanat Bağçesi Paris'te gördüklerime kat

kat faik idi; elimizdeki Bedeker rehnüması mucibince devre başladık' (Ahmet İhsan, 2007, 210).

Karşılaştırmalar sadece mimari, gündelik hayatla sınırlı değildir. Coğrafi mekânlar için de sınırlı da olsa karşılaştırmalara rastlarız. Taymis (Thames) nehrinin, Sen nehrinden büyük ve çukur olduğunu dile getiren Ahmet İhsan, her iki kentle özdeşleşmiş olan nehirleri bile karşılaştırarak anlatmaya çalışmıştır (Ahmet İhsan, 2007: 176).

Bu iki Avrupa başkenti nüfus yoğunlukları, kalabalıklarıyla da dikkati çeker. Londra da Paris gibi kalabalık bir şehirdir. Her iki kentteki araç ve insan kalabalığı dikkat çekicidir. Yazarlar, iki kentin İstanbul'dan farklılaşan bu hallerine, 'kalabalığa' alışmaya çalışırlar: 'Londra'da oturanlar galebeliğe (kalabalığa) alışmağa muhtaçtır. Biz henüz itilâf eylemedik ama yavaş yavaş yola yatıyorduk. Mükemmel mağazayı mükemmel dükkanı Paris'te görmüş olduğumuz için burada sokakta lâ-yenkati katia bir hat teşkil eden araba ve omnübüslerle kozmopolit denilecek galebelik nazar-ı hayretimizi açıyordu' (Ahmet İhsan, 2007, 163).

İnsan ve trafik yoğunluğunun yanında araçların kamu ve özel sektörün malı olması Ahmet İhsan'ın dikkatinden kaçmaz. Araçların renkleri, boyaarı bugün olduğu gibi o tarihlerde de ilgi çekicidir. Londra ve Paris trafik yoğunluğu açısından benzeşirken araçların görüntüsü bugün olduğu gibi yine Londra'yı farklı kılar:

'Omnibüslerin hâli garip idi, Paris'te omnibüsler ve tramvaylar bir kumpanya malıdır, burada serbest-i imalden naşi herkesin malı imiş, binaenaleyh herkes keyfine göre yapmış ve boyamış idi, fakat renklerde açık boya intihabı için ittifâk var (Ahmet İhsan, 2007: 163). Yine Londra'daki vapurların Paris'tekilere göre daha çirkin ve bakımsız olduğu ve daha çok Haliç vapurlarına benzediği dile getirilmiştir. Haliç vapurlarına müşabih ve Paris nehir vapurlarına nispeten sakil idi' (Ahmet İhsan, 2007,186).

Paris-Londra karşılaştırmaları sadece seyyahların dikkate değer buldukları bir durum değildir. Sergüzeşt romanında, Samipaşazade Sezai pek çok yazar gibi meşhur yağmurlu, kasvetli üstelik diğer kentlerden farklılığını hissettirdiği bir Pazar gününde Londra'nın yanıbaşındaki Paris'ten ne kadar farklı olduğunu anlatır:

'Londra'dan bahsolunduğu zaman yanı başında o parlak Paris varken, senenin bir büyük kısmını sisler, dumanlarla muhat olan bir memleket-i zalâm içinde geçirenlere izhar-ı hayret ve kendisinin mürebbiyelik vazifesiyle Londra'da imrar ettiği hengâm-ı şitanın bir pazar gününe nakl-i kelâm ile azim bir şehrin üzerine çöküp de damlara dokunan bir siyah bulutun zulmeti altında kalan sokaklardan kimse geçmez; kiliselerden başka açık bir yer bulunmaz; dört milyon ahali olan bir şehrin füca ile birdenbire öldüğünü görmek isterseniz kanunuevvelin bir pazar gününde Londra'ya gidiniz. Bir karanlık duman içinde bir hayal gibi sessiz ve nadiren geçenler o büyük parklara girerek lâ-yenkati yağın bir yağmurun altında ölümden bahsedilen vâizlerini dinleyip de bir sokağın ucundan öbür cihetine gidinceye kadar İngiliz hastalığı olan karasevdaya uğramamak mümkün müdür?' (Sezai, 2003 :28)

İnsanların zamanlarını nasıl geçirdikleri iş ve tatil günlerinde neler yaptıkları anlatılarak kentin havası gündelik hayatın akışı okuyuculara aktarılmaya çalışılır. Paris ve Londra bu açıdan birbirinden ayrılan iki kenttir. Paris'in renkli eğlence ve gece hayatını Londra'da bulamayan yazarlar ve şairler; iki kenti özellikle bu açıdan değerlendirirler. Pazar günleri ve akşam saatlerinde Londra'nın Paris'ten farklılaşan tenha görüntüsü anlatılmaya çalışılır ve bu durumun tuhaf yanlarından bahsedilir.

Yahya Kemal, babasına gönderdiği 15 Temmuz 1906 tarihli kartpostalda Paris'ten Londra'ya geçtiğini ve Pazar günleri Londra'da günlük yaşamın durmuşçasına yaşandığını anlatır:

'Bugün de Pazar. Ama ne Pazar! Koca Londra câmid, sâmid bir mezaristana benziyor. Ses sedâ yok. Mağaza, tiyatro, konser her şey kapalı. Hattâ posthaneler bile! Bilâd-ı İseviyenin herbirinde, hattâ İstanbul'da bile Pazar eğlence günü iken burada büsbütün aksine... Sabahsan beri kapılarını çaldığım zevâtın hiçbirisini evlerinde bulamadım' (Beyatlı, 1998: 107).

Mina Urgan da Londra'nın Paris'e göre özellikle akşamları ne kadar farklı olduğunu dile getirir: 'Londralıların, Parisliler gibi sokaklarda değil, evlerinde yaşadıklarını hemen anladım. Bu yüzden de gece hayatı hiç yoktu. Gece yarısından bir saat önce, yaşam bitiyor, kent ölüyordu sanki. Sokaklar bomboş kalıyordu. Son seans akşam 7.30'da başladığı için tiyatrolar, sinemalar da kapanıyordu. Ancak özel üyeleri olan tek tük gece kulübü ve İngiliz orta sınıfının bir ahlâksızlık yuvası saydığı Soho mahallesi biraz canlı kalıyordu' (Urgan, 2005: 150).

Paris Londra'ya göre özellikle eğlence hayatı açısından daha renkli bir kent olarak değerlendirilmiştir. '1956'da İngiltere'ye ilk gelişimde, neredeyse yirmi yıldır bildiğim Paris'in yanında, Londra bir taşra kenti izlenimi verdi bana. Nerede insanı büyüleyen o çekicilik? Nerede o renkli ve şaşırtıcı yaşam? Nerede gece gündüz, karda kışta bile canlı kalan o civil civil sokaklar?' (Urgan, 2005: 150).

Bu durum zamanla değişmiş; Londra'ya ikinci bir kez gitme fırsatı bulan yazar; kenti yine Paris'le karşılaştırmış bu sefer değişen yüzüyle Londra, Paris'in canlılığını yakalamıştır: 'Trafalgar Square gibi bazı meydanlardır. Neredeyse Paris sokakları kadar canlıdır oraları. Birkaç basamakla inilen, trafiğe kapalı Trafalgar Square'de yüzlerce güvercin uçar, bronzdan yapılmış kocaman aslan heykellerinin sırtına küçük çocuklar tırmanır, havuzlardan sular fişkirir. Upuzun bir sütunun üstündeki Nelson heykelinin başını bulutlar sarar ve Norveçlilerin Londralılara armağan ettikleri çok büyük bir çam ağacı, Noel şenliğinde ıslıl ıslıl ıslıldar' (Urgan, 2005: 163).

Bir başka eserde yine kadınlar üzerinden bu sefer her iki şehir farklı mizaçtaki kadınlara benzetilerek karşılaştırılır. 'Londra bir ev kadınıydı tertipli, düzenli, bakımlı, güzel olmayan ama birlikte yaşanılması kolay kadınlardan biri...' Yazara göre Paris ise aşık olunacak şuh bir kadındır (Yılmaz, 2001:200).

Kent kültürünün en önemli unsurlarından biri de yeme içme alışkanlıklarıdır. Kent sakinlerinin bu konudaki alışkanlıkları da karşılaştırmaya tabii olmuştur. Ahmet İhsan bu alışkanlıkları şöyle aktarır:

'İngilizler taam arasında umumiyet üzerine bira içerler. Biraya eil (ale) unvanını veriyorlar, Fransızlar gibi şarap içmek halk arasında taammüm etmemiştir, fakat bazı yerlerde bizim gibi sade su ile taam edenleri gördüm. Binaenaleyh sade su ile karın doyuranları Fransa'da nazar-ı istigrâb ile görenlere mukabil İngiltere'de bu hâl hâsıl olmaz' (Ahmet İhsan, 2007: 170).

Yazarların kısa süreli ziyaretleri şehrin fiziki yapısı üzerine yoğunlaşırken daha uzun süreli ziyaretlerde yazarlar, kent insanlarını da anlatmaya çalışırlar. Bu anlatımlarda özellikle geçmiş bilgisi öne çıkar. Aynı kent üzerine duyularla oluşmuş yargılar,

yaşanmışlıklarla karşılaştırılırken bir yandan da Fransızlar ve İngilizler karşılaştırılır. Bu açıdan İngiliz dili ve edebiyatı profesörü olan Mina Urgan'ın izlenimleri ilginçtir:

'Paris'i Londra'dan çok daha fazla sevdim. Buna karşılık, genellikle Fransızlardan pek hoşlanmazken, İngilizlerden çok hoşlandım. İşin garip yanı şu ki, memleketlerine gidinceye kadar İngilizlere hiçbir yakınlık duymamıştır. Onları, kendilerini beğenmiş, soğuk, snop, kasıntı buluyor, yabancıları hor gördüklerini sanıyordum. İngiltere'de bir süre yaşayan dostlarım, aslında hiç de böyle olmadıklarını; oraya gidince bunu hemen anlayacağımı söyleyip duruyorlardı. (...) Gider gitmez de, arkadaşlarımdan doğru söylediklerini, İngilizlerin kendi ülkelerinde bambaşka olduklarını anladım. "You are no good for export" dedim. Yani İngiltere'nin dışına çıkınca, işe yaramadıklarını söyledim onlara. Bu lafa çok güldüler ama, dış ülkelere gidince, neden sevimsiz olduklarını açıklayamadılar. Nedeni ne olursa olsun, İngilizler, İngiltere'de soğuk değiller, kendilerini beğenmiş de değiller, kasılmıyorlar da, tam tersine, yabancıları karşı çok nazik, hattâ sevecen davranıyorlar' (Urgan, 2005:151).

Çok sınırlı da olsa düzyazı metinlerinin dışında da bu karşılaştırmalara rastlamak mümkün. Ahmet Haşim, Bize Göre adlı eserinde Paris'i anlatırken Abdülhak Hamit Tarhan'ın dizelerini anımsar: 'Burada (Paris'te), adım başına Hâmid'in Londra'ya tarif eden o meşhur mısraları hatıra geliyor! Dâr-üt-tâlimler, rasadgehler, / sonra birçok meâsir-i dâniş ilh..' (Haşim, 2000: 42). İki kentin birbirine benzerliği karşısında; şair Paris'i Londra'yla benzerliğiyle anlatmaya çalışır.

Sefa Kaplan'ın Londra Şiirleri adlı eserinde ise Paris, köprüüstü âşıklarının kenti; Londra ise köprüaltı âşıkları kentidir.

'thames üzerine/ diğeri kara bir mendil gibi açılmış blackfrias bridge, geçerken altlarından / paris'in köprüüstü âşıkları kenti olduğunu / düşünüyor insan elinde olmadan, londra'nın / ise köprüaltı âşıkları kenti, eğer gerçekse bu, / elvedâ tower bridge ve merhaba galata / köprüsü, başkenti koca dünyanın' (Kaplan, 2001: 32).

Tahir Kutsi ise 'Ama düşümde Paris'i görmem / Londra aklıma sığmaz' dizeleriyle Londra'nın kendisinde uyandırdığı hayreti dile getirir (Kutsi, 1976: 9).

Sonuç

Ele aldığımız farklı dönemlerde yazılmış, sınırlı sayıdaki metinde görüldüğü üzere her iki kentin karşılaştırılarak anlatılması bir üslup özelliği olarak da değerlendirilebilir. Doğal olarak ilk kez görülen kent bir karşılaştırma unsurudur çünkü 'öteki'dir. Seçili metinlerde özellikle doğrudan karşılaştırmalara yer verilmiştir. Doğrudan karşılaştırmalarla birlikte; dolaylı karşılaştırmaları da incelemek; özellikle Batı imajının yeterince anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Yaşamlarının bir kısmını zorunlu ya da istekli olarak Paris ve Londra'da geçiren pek çok sanatçımız bize bu iki kenti farklı açılardan; fakat çoğu kez karşılaştırarak anlatmayı tercih etmişlerdir. Sanatçılar Batı dünyasını ilk kez görmenin, gündelik hayattaki bir kısım uygulamaların ve şaşkınlığın etkisiyle kaleme aldıkları eserlerinde; bir yandan da Batı imajını istemli ya da istemsiz bir şekilde vermişlerdir.

Batı'nın daha yakından tanınması için dönemin seyahat imkânları da düşünülürse yazılı metinlerin ne kadar önemli olduğu ortaya çıkar ancak kısa süreli ziyaretlerin verdiği anlık betimlemelerden ziyade Batı dünyası, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın da belirttiği üzere farklı şekillerde de anlatılabilirdi. Tanpınar'ın (Halbuki) ondokuzuncu asır ortası Paris'ini bize

Şinasi'nin ağzından nakledecek bir kitap kadar, pek az şey faydalı olabilirdi; (meğer ki düşüncesinin gelişmesini gösteren, bize buluşlarını nakleden bir eser olsun)' (Tanpınar, 1967:161) satırları özellikle Tanzimat döneminde kaleme alınmış eserlerde düşünsel bir arka planın araştırılmasına imkân arayanlar için önemli bir tespittir. Avrupalı seyyahların eserlerinde Doğu dünyası belli düşüncelerin etkisiyle anlatılmış; ilk izlenimlerle birlikte yaşamın arka planı öne çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu açıdan değerlendirildiğinde Tanpınar'ın ihtiyacını duyduğu düşünsel arka plan farklı açılardan incelenmesi gereken bir husustur.

İncelenen eserlerde Tanpınar'ın arzuladığı düşünsel dünyanın aksine duygusal dünyanın ön planda olması doğal karşılanmalıdır. Doğu ile Batı'nın karşılaştırılmasından ziyade bu iki kentin karşılaştırılması; yazarların özellikle kentlerin fizikî yapılarıyla ilgilidir. Özellikle kültürel dünyanın bir yansıması olan kütüphaneler, müzeler vd. yazarların hayranlık duygularını besler. Kısa süreli seyahatler şehrin kültürel yapısının derinlemesine tanınması, yorumlanması ve anlatılmasına imkan vermemektedir.

Genel olarak sanatçılarımız Paris'i anlatırken Fransız imajını, Londra'yı anlatırken İngiliz imajını vermeye çalışırlar. Şaşkınlık, hayranlık izleri taşıyan bu metinlerde; Batı bir bütünlük algısı içinde verilmekten ziyade; daha önce de belirttiğimiz gibi kendi içindeki ayrılıklardan yola çıkılarak anlatılmaya çalışılır. Bu metinlerde açık ve örtük siyasal bir arka plan olduğu düşüncesi güçlü bir şekilde hissedilmez. Aksine Hoca Tahsin Efendi'nin 'Paris'e git bir gün evvel, akl ü fikrin var ise. /Âleme gelmiş sayılmaz gitmeyenler Paris'e!' dizelerinde ya da Tahir Kutsi'nin 'Londra'yı görmeli şıp demeli ölmeli' (Kutsi, 1976: 34) satırlarında olduğu gibi bir hayranlık düşüncesi hakimdir. Avrupa'nın bu iyi büyük kenti ve siyasi aktörü daha çok görsel bir malzeme olarak değerlendirilmiş; çoğu zaman yazarlar kente bir fotoğraf makinesi objektifinden bakarak anlatımlarını gerçekleştirmişlerdir.

Cumhuriyet döneminde ve günümüzde Paris-Londra karşılaştırmaları farklılaşır. Artık her iki kent de ilk defa görülen yer olmaktan ziyade bilinen bir coğrafyadır. Bu sebeple yazarlar görülenin, bilinenin dışında bir şeyler yazma çabası içindedir. Bu çaba da kentlerden ziyade; kent kültürünü oluşturan birtakım unsurları ayrıntılarıyla anlama ve anlatma eğilimine neden olmuştur. Karşılaştırmalı bir anlatım yerini özel, ilgi çekici ve göçün de etkisiyle insani unsurların anlatımına bırakmıştır.

Edebi türler de üslubu belirleyici bir etkiye sahiptir. Seyahatname, sefartename, romanlardaki ayrıntılı ve görsel anlatım yerini, şiirde daha çok benzetme, kişileştirme gibi unsurlara bırakır. Sanatçıların bu iki kent hakkındaki bilgi ve deneyimi de anlatım özelliklerini belirleyici bir unsurdur.

Türk edebiyatında, 19. yüzyıldan günümüze her iki kent farklı türlerdeki anlatı metinlerine konu olmuşlardır. Geçmişte olduğu gibi bu durum; kimi zaman düşsel kimi zaman gerçek dünyaların anlatımı olarak devam edecektir. Batı dünyasının bu iki önemli kenti; özellikle Doğu dünyasının Batı'ya bakışını yansıtmaları kültürel ve sosyal değerler açısından da dikkati çekmeye devam edecektir.

Kaynakça

- Ahmet İhsan (2007). *Avrupa'da ne gördüm, Tuna'da bir hafta*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Aksoy, N. (2004). *Rönesans İngiltere'sinde Türkler*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları İstanbul

- Altuniş-Gürsoy, B. (2006). *Türk modernleşmesinde sefir ve sefaretnamelerin rolü*, Bilig, 36, 139-165.
- Asiltürk, B. (2009). *Edebiyatın kaynağı olarak seyahatnameler*, Turkish Studies, 4/1-1. 911-995.
- Beyatlı, Y.K. (1998). *Pek sevgili beybabacığım*, İstanbul: YKY.
- Enginün, İ. (1964). *Abdülhak Hâmid ve Sâmipaşazâde Sezâi'nin Londra intibaları*, İÜ Türk dili ve edebiyatı dergisi, 13, 123-150.
- Haşım, A. (2000). *Paris, Türk edebiyatında Paris*, (Hzl. Halil Gökhan vd.), İstanbul: YKY.
- Hayrullah Efendi (2002). *Avrupa seyahatnamesi*, (Çev. Belkıs Altuniş Gürsoy), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Heffernan, T. (2011). *Doğu'ya seyahat etmek başörtüsü, ırk ve uluslar, Mekânın poetikası, mekânın politikası Osmanlı İstanbulu ve Britanya oryantalizmi*, Hzl. Zeynep İnankur vd., İstanbul: Pera Müzesi Yayını
- Kaplan, S. (2001). *Londra şiirleri*, İstanbul: YKY.
- Karaer, N. (2007). *Abdülaziz'in Avrupa seyahati*, Ankara: Phoenix Yayınları.
- Koçak, A. (2013). *Türk romanında Avrupa (1872-1900)*, İstanbul: Kitabevi.
- Kutay, C. (1977). *Avrupa'da Sultan Aziz*, İstanbul: Posta Kutusu Yayınları.
- Kutsi, T. (1976). *Köylü gözüyle Avrupa*. İstanbul: Toker Yayınları.
- Mağmumi Ş. (2008). *Bir Osmanlı doktorunun seyahat anıları Avrupa seyahat anıları*, (Hzl. Nâzım H. Polat, Harid Fedai), İstanbul: Boyut Yayınları.
- Urgan, M. (2005). *Bir dinazorun gezileri*, İstanbul: YKY.
- Pakdil, N. (2010). *Batı notları*, Ankara: Edebiyat Dergisi Yayınları.
- Samipaşazade Sezai (2003). *Sergüzeşt*, (Hzl. Zeynep Kerman), Ankara: TDK Yayınları.
- Şirin, İ. (2006). *Osmanlı imgeleminde Avrupa*, Ankara: Lotus Yayınları.
- Tanpınar, A. H. (1967). *19. Asır Türk edebiyatı tarihi*, İstanbul: Çağlayan Kitabevi.
- Turan, F. (2009). *Seyahatname-i Londra*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Yılmaz, M. Y. (2002). *Kırmızıyı seçtim aşk mavinin altındaydı*, İstanbul: İnkılap Kitabevi.